

«DUNYONING ISHLARI» QISSASINING INGLIZCHA TARJIMASIDA MILLIY- MADANIY BIRLIKLARNING BERILISHI VA SAHIFA OSTI IZOHLARINING VAZIFASI

Poshshaxodjayeva Dildoraxon Vohidxon qizi

Tayanch doktorant, Namangan davlat universiteti

Ilmiy rahbar: Sidiqov Qosim Abilovich

Tel.: +998 935403050

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23683260>

Annotatsiya: maqolada O'tkir Hoshimovning «Dunyoning ishlari» qissasi va uning 2024-yilda nashr etilgan inglizcha tarjimasi qiyoslanib, milliy-madaniy xoslangan birliklarning tarjimada berilish usullari ko'rib chiqiladi. Tarjimadagi sahifa osti izohlari mazmuniga ko'ra guruhlanadi, izohlash amaliyotidagi izchillik masalasi alohida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: realiya, madaniy xos birlik, transkripsiya, sahifa osti izohi, paratekst, murojaat shakli, diniy formula, tarjima strategiyasi, milliy kolorit.

Аннотация: в статье сопоставляется повесть Ўткира Хошимова «Дунёнинг ишлари» («Такова жизнь») и её английский перевод, опубликованный в 2024 году, рассматриваются способы передачи национально-культурных специфических единиц в переводе. Сноски в переводе классифицируются по содержанию, отдельно анализируется вопрос последовательности практики аннотирования.

Ключевые слова: реалия, культурно-специфическая единица, транскрипция, сноска, паратекст, форма обращения, религиозная формула, стратегия перевода, национальный колорит.

Abstract: the article compares O'tkir Hoshimov's novella *Dunyoning ishlari* (Such Is Life) with its 2024 English translation, examining the methods used to render culturally specific units in translation. The footnotes in the translation are classified according to their content, and the question of consistency in annotation practice is analyzed separately.

Keywords: realia, culture-specific unit, transcription, footnote, paratext, form of address, religious formula, translation strategy, national colour.

Milliy hayot tarzini keng tasvirlaydigan asarlarni tarjima qilishda tarjimon ikki ehtiyoj o'rtasida turadi: bir tomondan, asliyatning milliy koloritini saqlash, ikkinchi tomondan, asarni o'zga madaniyat o'quvchisi uchun tushunarli qilish. S. Vlastov va S. Florin realiyalarni tarjima qilishda transkripsiya, kalka, tavsifiy tarjima kabi yo'llarni ajratib, ularning har biri matnda nimani saqlab, nimani yo'qotishini ko'rsatgan edi [1]. J. F. Aksela esa madaniy xos birliklarga nisbatan qo'llanadigan usullarni ikki katta guruhga — asliyat belgisini saqlovchi (conservation) va uni boshqa birlik bilan almashtiruvchi (substitution) usullarga bo'ladi; birinchi guruhga transkripsiya, so'zma-so'z tarjima, matn ichidagi va matndan tashqari izoh kiradi [2, 61–64].

O'tkir Hoshimovning «Dunyoning ishlari» qissasi [3] bu jihatdan qulay material hisoblanadi: asarda urush va urushdan keyingi yillardagi o'zbek oilasi, mahalla turmushi, uy-ro'zg'or buyumlari, taomlar, murojaat shakllari va diniy formulalar keng aks etgan. Qissaning

ingliz tiliga tarjimasini Mark Riz va Abdullajon Ro'ziyev amalga oshirgan, kitob 2024-yilda AQShning Nashvill shahrida «Muloqot Cultural Engagement Program» tomonidan nashr etilgan [4]. Tarjimada izohlar kitob oxirida glossariy shaklida emas, balki sahifa ostida beriladi va har bir bob ichida alohida raqamlanadi. J. Jenett tasnifiga ko'ra sahifa osti izohi paratekstning matnga eng yaqin turi bo'lib [5], P. Nyumark ham madaniy so'zlarni tarjima qilishda qo'shimcha ma'lumotni izoh orqali berishni keng tarqalgan usul sifatida qayd etadi [6]. Ko'rilyotgan tarjimada izohlar zichligi ancha yuqori: masalan, besh betdan iborat 8-bob («The Worst Sin») da yettita izoh bor, Ermon bobo haqidagi bobda esa ularning soni o'n beshdan oshadi [4].

Tahlil shuni ko'rsatadiki, tarjimada madaniy xos birliklarning asosiy qismi transkripsiya qilinadi va kursiv bilan ajratiladi: supa, doppi, tolqon, khontakhta, hovli, popuk va boshqalar. Demak, tarjimonlar aslyat belgisini saqlash yo'lini tanlagan. Ammo transkripsiya qilingan birlik ingliz o'quvchisi uchun yangi so'z bo'lib qoladi, shu sababli uning ma'nosi sahifa osti izohi orqali yetkaziladi. Mazmuniga ko'ra izohlarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin.

Birinchi guruhni predmetning faqat asosiy belgisini beruvchi qisqa ta'rifiy izohlar tashkil etadi: «Suri: Elevated platform for family gatherings», «Joinamoz: Muslim prayer rug» [4, 40; 76]. Ayrim izohlarda ta'rif o'quvchi tasavvurini aniqlashtiruvchi tafsilot bilan to'ldiriladi: xontaxta haqidagi izohda stolning balandligi (30 sm) va uning hozir ham qishloqlarda ishlatilishi ko'rsatilgan [4, 25].

Ikkinchi guruh izohlari ensiklopedik-etnografik xarakterga ega. Do'ppi izohida bosh kiyimning o'zidan tashqari kalampir naqshining yomon ko'zdan asrashi va naqshning hududga bog'liqligi aytiladi [4, 24]. Non haqidagi izohda nonning o'zbek jamiyatidagi muqaddas o'rni, urush yillarida tanqisligi va shu sababli talqon tayyorlangani tushuntiriladi [4, 26]. Bunday izohlar realiyaning ma'nosini emas, uning etnomadaniy fonini ochib beradi. Bu fon esa sahna mazmuni uchun muhim: onaning to'kilgan talqonni yerdan terib olishi faqat shu fonda to'liq anglashiladi.

Uchinchi guruh izohlarida o'zbekcha matnning o'zi keltiriladi. Ota tilidan aytilgan gap tarjima matnida «Remember, bread will turn you blind if you don't show respect!» tarzida berilgan, izohda esa ikki o'zbek maqoli — «Nonni hor qilganni, non hor qiladi» va «Nonni hor qilsang, ko'r bo'lasan» — lotin yozuvida keltirilib, har biri ingliz tiliga o'girilgan [4, 27]. Shu usul qarg'a miyasi bilan bog'liq xalq tabobati ishonchini izohlashda ham qo'llangan [4, 21]. Paremiyaning asl shakli izohda saqlanishi uning obrazlilikini qisman tiklaydi, ammo matnning o'zida maqol oddiy jumla sifatida qabul qilinadi.

To'rtinchi guruh murojaat shakllari va nutqiy odob bilan bog'liq. «Hoji Buvi» va «Poshsha» murojaatlari bitta izohda tushuntiriladi [4, 21], «popuk» qizga nisbatan erkalash so'zi ekani ko'rsatiladi [4, 76], o'ng qo'lni ko'krakka qo'yib salomlashish imo-ishorasi ham alohida izohlanadi [4, 74]. Bu izohlar birlikning pragmatik komponentini, ya'ni so'zlovchi va tinglovchi munosabatini yetkazishga xizmat qiladi.

Ayni paytda izohlash amaliyotida izchillik yetishmaydi. Bunga 1-jadvaldagi misollar asos bo'ladi.

1-jadval

Inglizcha tarjimada ayrim milliy-madaniy birliklarning berilishi [4]

Asliyatdagi birlik	Inglizcha matndagi shakl (bet)	Sahifa osti izohining mazmuni	Aksela bo'yicha usul
xontaxta	khontakhta (25)	«a type of table with usually short legs whose height is only a foot (30 cms)...»	transkripsiya + matndan tashqari izoh
do'ppi	doppi (24–26)	bosh kiyimi, kalampir naqshining yomon ko'zdan asrashi, naqshning hududga bog'liqligi	transkripsiya + matndan tashqari izoh
talqon	tolqon (24–27)	«nuts ground into flour and fried in oil...»; matnda: «the ground, fried paste»	transkripsiya + izoh + matn ichidagi izoh
supa	supa (25–27 va b.)	izoh berilmagan	transkripsiya
so'ri	suri (40)	«Elevated platform for family gatherings»	transkripsiya + matndan tashqari izoh
hovli	hovli (10; 226)	10-betda izohsiz; 28-bobda (226): «the main enclosed yard to a Central Asian home»	transkripsiya; izoh keyinroq
mahalla	mahalla (17; 40)	alohida izohi yo'q; «Dumbirobod» izohi ichida: «neighborhood, or mahalla»	transkripsiya + boshqa izoh ichidagi sharh
popuk	popuk (76)	«a term of endearment for a daughter or a little girl»	transkripsiya + matndan tashqari izoh
basmalaning to'liq shakli	Bismillohu Rahmonur Rahim (74)	izoh berilmagan	transkripsiya
Bismilloh	Bismillah (78)	«In the name of Allah, recited when beginning a meaningful act...»	transkripsiya + matndan tashqari izoh

Jadvaldan ko'rinadiki, qissada ko'p takrorlanadigan supa so'zi tarjimada transkripsiya qilingan, lekin izohlanmagan, so'ri esa birinchi uchragan joyida izohlangan. Hovli so'zi 10-betda izohsiz qo'llangan bo'lib, faqat 28-bobda izohlanadi. Mahalla so'zi uchun alohida izoh berilmagan, uning ma'nosi Do'mbirobod haqidagi izoh ichida «neighborhood, or mahalla» deb yo'l-yo'lakay ochiladi [4, 17]. Bunday holat izohlarning har bir bobda alohida raqamlanishi bilan bog'liq bo'lishi

mumkin: izoh qaysi bobda berilgani o'quvchi uchun aniq emas, shuning uchun u birinchi uchragan joyida izohsiz qolgan so'zning ma'nosini keyingi boblarda topishi qiyin.

Diniy formulalarni berishda ham shunday nomuvofiqlik kuzatiladi. Ermon bobo haqidagi bobda basmalaning to'liq shakli «Bismillohu Rahmonur Rahim» transkripsiya qilingan, ammo izohlanmagan [4, 74]; shu bobning o'zida uning qisqa shakli «Bismillah» esa batafsil izohlangan: «In the name of Allah, recited when beginning a meaningful act...» [4, 78]. Natijada ingliz o'quvchisi ikki formula bir-biriga bog'liq ekanini sezmasligi mumkin.

Izohlar ichida ham ziddiyat uchraydi. Talqon izohida u «nuts ground into flour and fried in oil» deb ta'riflangan [4, 24], ya'ni taomning asosi yong'oq deb ko'rsatilgan. Holbuki tarjima matnining o'zida onaning talqonni non yetishmagani uchun tayyorlagani aytiladi, non haqidagi izohda esa talqon un o'rnini bosuvchi mahsulot sifatida tilga olinadi [4, 24; 26]. Matnda yong'oq talqonga faqat qo'shimcha sifatida qo'shiladi: «I knew that talqon made with nuts was most special» [4, 25]. Demak, izoh realiyaning denotativ ma'nosini noto'g'ri beradi va sahnadagi ochlik motivini kuchsizlantiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, «Dunyoning ishlari» qissasining inglizcha tarjimasida milliy-madaniy birliklarni saqlash strategiyasi ustunlik qiladi: realiyalar transkripsiya qilinib, ularning ma'nosi va etnomadaniy foni sahifa osti izohlarida ochib beriladi. Izohlar ta'rifiy, ensiklopedik-etnografik, asliyat matnini keltiruvchi va pragmatik vazifali turlarga bo'linadi. Shu bilan birga, bir xil yoki yaqin birliklarning izohlanishida izchillik yo'qligi va ayrim izohlardagi faktik noaniqlik madaniy ma'lumotning o'quvchiga yetib borishini cheklaydi. Tarjimada qaysi birliklar izohlanishi va izohlar qanday tartibda berilishi lozimligi masalasini asliyatdagi barcha madaniy xos birliklarni qamrab olgan holda o'rganish tadqiqotning keyingi vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. — М.: Международные отношения, 1980. — 340 с.
2. Aixelá J. F. Culture-specific Items in Translation // Translation, Power, Subversion / Ed. by R. Álvarez, M. C.-Á. Vidal. — Clevedon: Multilingual Matters, 1996. — P. 52–78.
3. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. — Toshkent: Nurli Dunyo Nashriyot uyi. — 222 b.
4. Hashimov U. Dunyoning Ishlari: Such Is Life / Transl. by M. Reese, A. Ruziev. — Nashville, TN: Muloqot Cultural Engagement Program, 2024. — 24 p.
5. Genette G. Seuils. — Paris: Éditions du Seuil, 1987. — 389 p.
6. Newmark P. A Textbook of Translation. — New York; London: Prentice Hall, 1988. — 292 p.